

Elazığ İlindeki Koyun Yetiştiricilerinin Sosyodemografik Durumu ve İşletmelerdeki Hayvan Sağlığı Faaliyetleri

Selim KUL^{1,a}, İbrahim ŞEKER^{1,b}, Abdurrahman KÖSEMAN^{2,c}

¹Fırat Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Zootekni Anabilim Dalı, Elazığ-TÜRKİYE

²Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü, Malatya-TÜRKİYE
ORCID: ^a0000-0003-3032-8050; ^b0000-0002-3114-6411; ^c0000-0001-6491-9962

Corresponding author: Abdurrahman KÖSEMAN; E-posta: abdurrahman.koseman@ozal.edu.tr

How to cite: Kul S, Şeker İ, Köseman A. Elazığ ilindeki koyun yetiştiricilerinin sosyodemografik durumu ve işletmelerdeki hayvan sağlığı faaliyetleri. Erciyes Üniv Vet Fak Derg 2022; 19(3):195-202

Öz: Bu araştırma, Elazığ ilindeki koyun yetiştiricilerinin sosyodemografik özelliklerini ve işletmelerdeki hayvan sağlığı faaliyetlerinin durumunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla 168 adet işletme araştırma kapsamında değerlendirilmiş ve sahipleriyle yüz yüze anket gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre %75.0'i 31-50 yaş aralığında ve %55.7'si beş ve daha fazla hane halkına sahip olan yetiştiricilerin %83.7'si ilkököl mezunudur. Tamamı ekonomik nedenlerle koyunculuk yapan bu yetiştiricilerin %67.3 oranında koyunculuk yapmaktan memnun oldukları ve koyuncululuğu %80.2 oranında sürekli yapmayı düşündükleri belirlenmiştir. Ayrıca, %65.4'ü yerleşik ve yayla koyuncululuğu biçiminde faaliyet yürüten işletmelerin %95.8'inde ayak yıkama havuzu ve banyoluk bulunmadığı, %80.9'unda sadece hastalık görüldüğünde veteriner hekimlik hizmeti alındığı saptanmıştır. Bu işletmelerin %66.7'sinde aşılama programlarına riayet edildiği ve %97.0'sinde sadece zorunlu aşılama yapıldığı, %65.9'unda ise aşılama yetiştiriciler tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Yetiştiricilerinin %83.5'inin yetkililerden en öncelikli çözüm istedikleri sorunlarının mera problemi olduğu saptanan işletmelerin %39.8'inde paraziter hastalıkların, %27.8'inde ise enterotoksemisinin görülen en yaygın hastalık olduğu yetiştirici beyanlarından tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Elazığ'daki yetiştiricilerin koyuncululuğu sürekli yapma ve kapasite artırma isteklerine rağmen, bu ildeki koyun yetiştiriciliğinin Türkiye'nin pek çok ilinde olduğu gibi bazı temel sorunlarının olduğu görülmektedir. Yetiştiricilere yönelik eğitim çalışmalarının daha fazla ve devamlı yapılması sayesinde problemlerin zaman içerisinde büyük ölçüde çözüme kavuşabileceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ağıl, hayvan sağlığı, damızlık, koyun, yetiştirici

Sociodemographic Status of Breeders and Animal Health Features of Sheep Farms in Elazığ Province

Abstract: This research was carried out to determine the sociodemographic characteristics of sheep breeders and the status of animal health activities in the farms in Elazığ province. For this purpose, 168 businesses were evaluated within the scope of the research and a face-to-face survey was conducted with their owners. According to the research findings, 75.0% of the breeders are in the 31-50 age range, 55.7% have 5 or more family members and 83.7% are primary school graduates. It was determined that breeders all of whom were doing sheep breeding for economic reasons, 67.3% of them were satisfied with sheep breeding and 80.2% of them thought to keep sheep breeding. In addition, it was determined that 95.8% of the enterprises there were no foot washing pools and baths, 65.4% of which are settled and highland sheep breeding, and 80.9% receive veterinary services only in case of illness. It was determined that 66.7% of these enterprises complied with the vaccination programs, 97.0% of them had only compulsory vaccinations, and 65.9% of vaccinations were made by the breeders. It has been determined that from the farmer's statements that 83.5% of the breeders wanted the most priority solution was pasture problems from the authorities, the most common disease seen in the farms were parasitic diseases in 39.8% and enterotoxemia in 27.8%. As a result, despite the desire of the breeders in Elazığ to keep sheep breeding and to increase their capacity, it is seen that the sheep breeding in this province has some basic problems as in other provinces of Turkey. It had been concluded that the problems can be solved over time, to a large extent, by conducting more and more continuous training activities for breeders.

Keywords: Animal health, breeders', sheep, sheep farms, stud

Giriş

Türkiye'nin tarım ve hayvancılık sektörü içerisinde Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli bir yeri vardır. Elazığ ili, bu bölgenin en önemli illerinden birisi olup, halkın geçim kaynakları arasında hayvancılık faaliyet-

leri oldukça önemlidir (Şeker ve Köseman, 2015). Türkiye 2020 yılı koyun varlığının (42126781 baş) % 1.69'una (712678 baş) sahip olan Elazığ ilinin (TKKYMB, 2022), küçükbaş yetiştirilen ilçeleri, Doğu Anadolu Bölgesi Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Yatırım Havzaları Master Planı Projesi (DAP), Küçükbaş Havzaları (KB) içerisinde yer almaktadır. Küçükbaş hayvancılık faaliyetleri için KB 9 (Karakoçan) orta derecede elverişli, KB 11 (Elazığ ili Merkez ilçesi ve Kovancılar

oldukça elverişli, KB 12 (Alacakaya, Arıcak, Maden, Palu) ve KB 13 (Baskil, Keban) yarısından az bir bölümü orta derecede elverişli, KB 14 (Ağın, Sivrice) ise yarısından fazlası orta derecede elverişli havzalardır. Uygun topografik koşullar ile geniş ve kaliteli meraların bulunması, arazi yapısındaki düşük eğim, nüfus, ulaşım, dane ve kaba yem imkânlarının fazlalığı, havzaların küçükbaş hayvancılık için elverişli olmasının başlıca nedenleridir (DAP, 2016).

Türkiye’de mera alanlarının azalması, kalitesinin düşük olması, hayvancılık yaparken karşılaşılan çoban sorunu, köyden şehirlere göçlerin artması nedeniyle hayvancılıkla uğraşan kişilerin ve özellikle genç nüfusun azalması (Cengiz ve ark., 2015), üretim maliyetindeki artışlar, mesleki örgütlenmedeki yetersizlik, pazar sorunu, damızlık temininde yaşanan zorluklar, kamudan büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine göre daha az teşvik ve destek alması gibi faktörler (Cengiz ve ark., 2015; Ceyhan ve ark., 2015), küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin gelişmesine engel olmaktadır. Yetiştiricilerin sosyodemografik düzeyi de koyunculuk işletmelerinin gelişimini doğrudan etkilemektedir. Bu alanda yapılacak her bilimsel çalışma bu nedenle değer taşımaktadır. Bu bağlamda mevcut araştırma, Elazığ ilindeki koyun yetiştiricilerinin sosyodemografik durumlarını ve işletmelerdeki hayvan sağlığı faaliyetlerini belirlemek, belirlenen sorunların giderilmesi için çözüm önerileri sunabilmek amacıyla yürütülmüştür.

Gereç ve Yöntem

Bu araştırma, Elazığ İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiriciler Birliği’ne üye olan koyunculuk işletmeleri sahipleriyle gönüllülük esasına göre yüz yüze yapılan anketler ve işletmelere yapılan ziyaretler sırasındaki gözlem, değerlendirme ve ölçümlerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, öncelikle Elazığ İlinin en fazla hayvan sayısına ve işletmesine sahip ilçeleri Elazığ İl Tarım ve Orman Müdürlüğü’nden elde edilen veriler yardımıyla belirlenmiştir. Bu kapsamda Merkez, Kovancılar, Karakoçan, Palu, Sivrice, Baskil, Keban ilçeleri öne çıkmıştır. Bu ilçelerde araştırmaya dâhil edilecek işletmelerin seçiminde öncelikle Elazığ Damızlık Koyun Keçi Yetiştiriciler Birliği’ne üyeliği bulunması koşulu aranmış olup, bu koşulu sağlayan işletmeler arasından tesadüfi örnekleme metodu ile işletmeler seçilmiştir. Araştırmada kullanılan anketin güvenilirliğini ve geçerliliğini yükseltmek için deneme amaçlı olarak bazı işletmelerde ön çalışmalar yürütülmüş, bu çalışmalara göre araştırmadaki anket sorularına son şekilleri verilmiştir. Araştırmada kullanılan anket soruları daha önce yapılmış çalışmalardan (Bilginturan ve Ayhan, 2009; Altınçekiç, 2014; Ayvazoğlu Demir ve ark., 2015; Ceyhan ve ark., 2015; Tüfekçi, 2020; Köseman ve ark., 2022) kullanılan sorulardan da yararlanarak, araştırma ekibi tarafından hazırlanmıştır.

Çalışma kapsamında, belirlenen işletme sahipleriyle ön görüşmeler yapılmış, gönüllülük esasına dayalı yüz yüze görüşmeyi kabul edenlerin işletmeleri bir takvime bağlı olarak ziyaret edilip anket uygulanmıştır. Ziyaret edilen işletmelerde, araştırma kapsamında gözlem ve değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır.

Benzer araştırmalarda popülasyonu en iyi düzeyde temsil edebilecek nitelikte örnek büyüklüğünün belirlenmesinde, popülasyonun %3’ü (Yamane, 2010) ile %10’unun (Cochran, 1997; Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2000) alınmasının yeterli olacağı kaydedilmiştir. Bilimsel araştırmalarda örnek büyüklüğü arttıkça ilgili popülasyonu temsil gücü de artmaktadır. Bundan dolayı mevcut çalışma sonuçlarını daha güvenli kılmak için birliğin aktif işletme sayısı olan 1669 işletmeden oluşan popülasyonun en az %10’unun örneğe dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda 168 işletme araştırmaya dâhil edilmiştir.

Bu çalışmanın yürütülmesi için gerekli olan etik onay belgesi, Fırat Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul’undan alınmıştır (29.4.2020 tarih ve 2020/07-24 sayılı izin).

Araştırmada gerçekleştirilen anketlerdeki sorulara verilen cevaplar analiz edilmiş, cevapların sayısal ve % frekansları hesaplanmıştır. Ankete katılan yetiştiricilerin bir kısmı tarafından anketteki bazı sorular göz ardı edilip cevaplanmamıştır. Anket gönüllülük esasına göre yapılmış olup, yetiştiricilere istedikleri sorulara cevap verip vermeme serbestliği tanınmıştır. Bu nedenle her soruya verilen cevap sayıları (frekans) farklı olmuştur. Araştırmada elde edilmiş olan verilere müdahale edip eksik cevaplanmış soruları bütün katılımcı sayısına göre revize etmek yerine, gerekli istatistiksel hesaplamalar gerçek cevaplar üzerinden yapılmıştır. Hesaplamalarda IBM SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır (IBM SPSS, 2015).

Bulgular

Araştırmada yetiştiricilerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmiştir. Bu çalışmada, yetiştiricilerin %75.0’inin 31-50 yaş arasında, %83.7’sinin ilkököl mezunu ve %55.7’sinin beş ve daha üzeri sayıda hane halkına sahip olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

Yetiştiricilerin koyunculuk faaliyetleri ile ilgili durumları ve düşüncelerine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Araştırmaya göre, yetiştiricilerin %60.1’i 21 yıl ve daha uzun süreden beri bu iş sürdürmekte, %65.4’ü hem yerleşik hem de yayla koyuncululuğu yapmakta, %92.8’ü ise koyunculuk dışında başka bir ticari faaliyette bulunmamaktadır. Ayrıca, yetiştiricilerin %83.5’inin yetkililerden en fazla beklentisinin mera sorununa çözüm olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 1. Yetiştiricilerin sosyodemografik durumu

Anket soruları	Frekans	
	n	%
Yaş		
18-30	3	2.1
31-50	105	75.0
51 yaş ve üstü	32	22.9
Toplam	140	100.0
Koyunculukla uğraş süresi		
5 yıl ve daha az	7	4.2
6-15 yıl arası	44	26.2
16-20 yıl arası	16	9.5
21 yıl ve üzeri	101	60.1
Toplam	168	100.0
Eğitim durumu		
İlkokul	134	83.7
Ortaokul-Lise	24	15.0
Yüksekokul-Üniversite	2	1.3
Toplam	160	100.0
Hane halkı sayısı		
3 ve daha az kişi	4	2.4
4 kişi	70	41.9
5 + kişi	93	55.7
Toplam	167	100.0

Tablo 2. Yetiştiricilerin koyunculuk faaliyetleriyle ilgili durumları ve düşünceleri

Anket soruları	Frekans	
	n	%
Koyunculuk yapma nedeni		
Ekonomik sebeplerle	168	100.0
Zevk için	0	0.0
Toplam	168	100.0
Koyunculuk yapma şekli		
Göçer	27	16.1
Yayla	3	1.8
Yerleşik	28	16.7
Yerleşik-Yayla	110	65.4
Toplam	168	100.0
Koyunculuk dışında ticari faaliyeti		
Var	12	7.2
Yok	155	92.8
Toplam	167	100.0
Koyunculuk amaçlı seminer veya kurs alması		
Evet	87	52.4
Hayır	79	47.6
Toplam	166	100.0
Koyunculuk yapmaktan memnuniyeti		
Memnun	105	67.3
Memnun değil	51	32.7
Toplam	156	100.0
Koyuncululuğu devam ettirme isteği		
Sürekli yapmayı düşünüyor	134	80.2
Dâhil olduğu "Halk elinde ıslah projesi" süresince yapmayı düşünüyor	33	19.8
Toplam	167	100.0
Koyunculukta ileriye yönelik hedefi		
Kapasite artırımı düşünüyor	104	62.3
Kapasite artırımı düşünmüyor	63	37.7
Toplam	167	100.0
Yetkililerden beklentisi		
Pazar sorununa çözüm	19	11.6
Kredi sorununa çözüm	0	0.0
Damızlık hayvan temini sorununa çözüm	7	4.3
Hayvan hastalıkları sorunlarına çözüm	0	0.0
Mera sorununa çözüm	137	83.5
Çoban sorununa çözüm	1	0.6
Toplam	164	100.0

Yetiştiricilerin hayvan sağlığı konularındaki tutumlarına ait elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir. Araştırmada, yetiştiricilerin %80.9'unun sadece hastalık görülünce veteriner hekime başvurdukları ve %73.6'sının en fazla serbest veteriner hekimlerden hizmet aldıkları belirlenmiştir. Yetiştiricilerin %66.7'si zorunlu aşılama programına riayet ettiklerini, %65.9'u ise aşıları kendilerinin yaptığını beyan etmişlerdir. Çalışmada, aşıların %95.8'inde ayak yıkama havuzu ve banyoluk bulunmadığı belirlenmiştir (Tablo 3).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, ankete katılan yetiştiricilerin en yüksek oranda 31-50 yaş aralığında oldukları, bunun yanı sıra 21 yıl ve daha uzun süre koyun yetiştiriciliği yaptıkları belirlenmiştir. Köseman ve ark. (2022), Özsayın ve Everest (2019), Karadaş (2017) ile Karakaya ve Kızıloğlu (2014) tarafından yapılan çalışmalarda en yüksek orandaki yetiştirici yaş aralığı sırasıyla 31-50 yaş, 47.8 yaş, 48 yaş ve 35-50 yaş olarak sap-

Tablo 3. İşletmelerde veteriner hekimlik hizmetleri ve aşılamalar

Anket soruları	Frekans	
	n	%
Veteriner hekimlik hizmetlerinden yararlanma durumu		
Hiç hizmet almıyor	10	6.0
Sadece hastalık görülünce alıyor	136	80.9
Düzenli alıyor	22	13.1
Toplam	168	100.0
Veteriner hekimlik hizmetlerinin nereden alındığı		
Serbest veteriner hekimlerinden	120	73.6
Kamudan	43	26.4
Toplam	163	100.0
Aşılama programına riayet etme durumu		
Ediyor	112	66.7
Etmiyor	56	33.3
Toplam	168	100.0
Hayvanlara zorunlu aşıların yapılması		
Yapılıyor	163	97.0
Yapılmıyor	5	3.0
Toplam	168	100.0
Aşıları kimin yaptığı		
Kendisi	23	13.8
Veteriner hekim/sağlık teknisyeni/sağlık teknikeri	144	86.2
Toplam	167	100.0
Yaptırılan aşılar		
Şap	1	0.6
Çiçek	3	1.8
Brusella	3	1.8
Enterotoksemi	5	3.0
Hepsi	155	92.8
Toplam	167	100.0
İşletmede en çok görülen hastalıklar		
Brusella	11	6.6
Çiçek	6	3.6
Enterotoksemi	46	27.8
Şap	14	8.4
Veba	4	2.4
Paraziter hastalıklar	66	39.8
Solunum yolu hastalıkları	7	4.2
Diğer	12	7.2
Toplam	166	100.0
İşletmede dezenfeksiyon uygulanması		
Evet, düzenli şekilde	28	16.8
Hayır, hiçbir zaman	18	10.8
Bazen	121	72.4
Toplam	167	100.0
Aşıllarda ayak yıkama havuzu ve banyoluk bulunması		
Var	7	4.2
Yok	161	95.8
Toplam	168	100.0

tanmıştır. Köseman ve ark. (2022), Karadaş (2017) ve Tüfekci (2020) tarafından yapılan çalışmalarda en uzun süre yapılan koyunculuk faaliyeti ise sırasıyla 21 yıl ve üzeri, 29 yıl ve 25 yıl olarak saptanmıştır. Mevcut araştırmamızda ve yukarıda sıralanan çalışmalarda tespit edilen en yüksek orana sahip yetiştirici yaşları benzerlik göstermektedir. Ayrıca yetiştiricilikteki faaliyet süreleri tüm bildirilen araştırmalarda yüksek bulunmuş olup, araştırmamızda belirlenen en uzun faaliyet süresi, Köseman ve ark. (2022) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile benzerdir. Elde edilen bulgular ışığında koyun yetiştiriciliğinin genel olarak uzun süreli bir iş kolu olduğu görülmektedir. Koyunculüğün başarılı şekilde yürütülmesi; çoğunlukla yetiştiricilerin tecrübesine ve sahip oldukları fiziki güçler gibi önemli unsurlara bağlıdır. Bu nedenle bu çalışmadaki işletmelerdeki yetiştiricilerin yüksek oranda 31-50 yaş aralığında olması olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırmada, eğitim derecesi bakımından en yüksek orana sahip olanların ilkökul mezunu yetiştiriciler olduğu saptanmıştır. Belirlenen ilkökul mezunu yetiştiricilerin oranı, Tüfekci ve Oflaz (2015) tarafından Kastamonu'da (%68.8) ve Karadaş (2017) tarafından Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde (%74.8) tespit edilenden daha yüksek, Aydiner, (2018) tarafından Küçük Menderes Havzasında (%87.1) belirlenen ise daha düşüktür.

Elazığ ilindeki koyunculuk faaliyetlerini gerçekleştiren yetiştiricilerin büyük oranda ilkökul mezunu olmaları dikkat çekici bulunmuş olup, bu durumun işletmelerin başarısını ve karlılığını etkileyen olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'deki yasal zorunlu eğitimin lise sonuna kadar uzatılması nedeniyle ileriki yıllarda yetiştiricilerin eğitim durumunun yükselceği beklenmektedir.

Araştırmada tespit edilen beş ve üzeri hane halkına sahip yetiştiricilerin oranı, Köseman ve ark. (2022) tarafından Malatya'daki işletmelerde belirlenen (%76.5) beş ve üzeri hane halkına sahip yetiştiricilerin oranından daha düşük, buna karşın, Tüfekci (2020) tarafından en yüksek belirlenen 5-7 kişilik hane halkı oranına (%56.0) çok yakındır. Ailedeki birey sayısının çokluğu, yoğun iş gücü gerektiren koyun yetiştiriciliği için avantaj olarak kabul edilebilir.

Bu araştırmada, ekonomik sebeplerle koyunculuk yapanların oranı, sırasıyla Malatya ve Niğde illerinde yapılan araştırmalarda belirlenen %97.2 (Köseman ve ark., 2022) ve %82.3 oranlarıyla (Ceyhan ve ark., 2015) karşılaştırıldığında daha yüksektir. Bulgulara göre araştırma kapsamındaki yetiştiricilerin beyanları dikkate alındığında koyunculüğün onlar açısından tamamen profesyonelce yapılan bir hayvancılık faaliyeti olduğu görülmektedir. Bu araştırmaya dâhil edilen tüm yetiştiricilerin Elazığ İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiriciler Birliği'ne üye olmalarının da bu sonucu etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

Çalışmada yetiştiricilerin büyük oranda yerleşik ve yayla koyuncululuğu biçiminde faaliyet sürdürdükleri belirlenmiştir. Ceyhan ve ark. (2015) tarafından Niğde ilinde yapılan bir araştırmada yerleşik ve yayla koyuncululuğu yapanların oranı %19.8, Çınar ve Ceyhan (2021) tarafından aynı ilde yapılan başka bir çalışmada kışlak-yaylak şeklinde koyunculuk yapanların oranı ise %26.4 olarak belirlenmiştir. Yapılan çalışmamızda belirlenen Elazığ ilinde yerleşik ve yayla koyuncululuğu yapan yetiştiricilerin oranı, Niğde ilinde yerleşik ve yayla koyuncululuğu yapanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Daha düşük rakımlı olan yerleşkelerinde havaların ısınması ve sıcak mevsimlerde yayla koşullarının koyunlar için daha elverişli olması nedeniyle yetiştiriciler genel olarak mayıs ayından itibaren yaylalara göç etmektedirler. Havalar soğumaya başladığında ise tekrar köylere dönüş yapılmaktadır.

Bu araştırmaya dâhil olan yetiştiricilerin yüksek oranda koyunculuk dışında başka bir ticari faaliyet yapmadıklarını beyan etmeleri, geçimlerini bu işle sürdürdüklerini ve koyuncululuğu profesyonel bir iş olarak yaptıklarını düşündürmektedir. Benzer şekilde, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan araştırmada da yetiştiricilerin %84.9'unun koyun ve keçi yetiştiriciliğini tek geçim kaynağı olarak yaptıkları bildirilmiştir (Dellal ve ark., 2002).

Bu araştırmada yetiştiricilerin koyunculuk amaçlı seminer veya kurs alanların ve almayanların oranları karşılaştırıldığında benzer değerlere sahip oldukları görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesini kapsayan bir araştırmada ise yetiştiricilerin %78.5'inin hayvan yetiştirme konusunda herhangi bir eğitim almadığı (DAP, 2016), Karaman ilinde yapılan bir çalışmada ise daha önce bu konuda eğitim alanların oranı %6'olarak bildirilmiştir (Şahinli, 2014). Eğitim veya kurs almanın yetiştiricilerin bilinçli şekilde faaliyetlerini gerçekleştirerek, işletmelerinde başarıyı ve karlılığı artırmalarında önemli katkılar sağlayabileceği düşünüldüğünde, bu çalışmada Elazığ ilindeki yetiştiriciler için tespit edilen durumun iyileştirilmesi gerektiği, kısa sürede bu imkâna kavuşturulmalarının veya eğitim ve kurs almaları için teşvik edilmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Koyunculuk yapmaktan memnun olan yetiştiricilerin oranının memnun olmayanlardan daha yüksek olması oldukça sevindirici bir durumdur. Bununla birlikte koyuncululuğu sürekli yapmayı düşünenlerin oranı ise memnun olanların oranından daha yüksektir. Bu bulgular koyunculuk yapmaktan memnun olmayan bazı yetiştiricilerin de memnuniyetsizliklerine rağmen bazı nedenlerle koyuncululuğu devam ettirmek durumunda olduklarını göstermektedir. Yapılan bir araştırmada da Erzincan ilinde yetiştiricilerin %34.3'ünün koyunculuk yapmaktan memnun olmadıkları bildirilmiştir (Özyürek ve ark., 2018). Erzincan ilinde koyunculuk yapmaktan memnun olmayanların oranı bu araştır-

mada tespit edilen değerle benzerdir. Özellikle kişilerin işlerini severek yapmaları, yaptıkları işten memnun olmaları daha başarılı olmalarını sağlamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yüksek oranda belirlenen memnuniyet durumunun Elazığ ilindeki koyunculuk için önemli ve gelecek için umut verici bir durum olduğu söylenebilir.

Yetiştiriciler, mera sorununa çözüm bulunmasını ankette en önemli beklenti olarak bildirmişlerdir. Türkiye'de küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde maliyeti doğrudan etkileyen faktörlerden birisi de mera varlığı ve kalitesidir. Genel olarak koyunculuk yapan kişilerin karşılaştıkları sorunlar ve ilgililerden beklentileri arasında mera ilk sıralarda yer almaktadır. Bunun birlikte, mera konusu iller arasında koyunculuk koşullarının farklılığı nedeniyle öncelik sıralamasını değiştirebilmektedir. Zira Yozgat ilinde mera sorununun çözülmesini talep eden yetiştiricilerin oranı %25.0 (Tüfekci, 2020) iken, Niğde ilinde meraların yetersizliğini bildirenlerin oranı %35.2 (Çınar ve Ceyhan, 2021) olarak tespit edilmiştir. Oysa Elazığ'da yetiştiricilerin mera sorununa ait beklentileri, Yozgat ve Niğde illerindeki çalışmalarda bildirilen oranlardan çok daha yüksek bulunmuştur. Bu durum oldukça dikkat çekicidir.

Meralar optimum yetiştiricilik için son derece önemli alanlardır. İçerisinde Elazığ'ın da bulunduğu 14 ilde yapılan bir çalışmada, hayvancılıkla ilgili belirlenen toplam 373 problemde %74'ünü meralarda su, güvenlik, yol ve ulaşım imkânlarının olmaması, meraların verimsizliği, mera alanlarının yetersizliği ve hiç mera bulunmaması oluşturmuştur. Bu çalışmada, meralardaki ot çeşitliliğinin az olması, meraların yabancılar tarafından kullanılması, meralarda düzensiz otlatma bu başlıktaki diğer sorunlar olarak belirlenmiştir (DAP, 2016). Meralarla ilgili yapılacak yasal, teknik, sosyal ve hayvan sağlığına dayalı düzenlemelerde ve iyileştirmelerde yetiştiricilerin talepleri de dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmada yetiştiriciler arasında veteriner hekimlik hizmetlerinden yararlanma açısından, sadece hayvanlarında hastalık görüldüğünde veteriner hekime başvuranların oranının en yüksek oranda tespit edilmiştir. Özsayın ve Everest (2019) tarafından yapılan çalışmada da sadece hayvanlar hasta olduğunda veteriner hekimlik hizmeti alan yetiştiricilerin oranı % 32.0 olarak belirlenmiştir. Elazığ'da, sadece hayvanlar hasta olduğunda veteriner hekimlik hizmeti alan işletmelerin oranı daha yüksektir. Bu bulguya dayanarak Elazığ'da işletmelerin daha olumsuz bir duruma sahip olduğu söylenebilir. Hayvancılık işletmelerinde sürü sağlığı ve yönetimi kapsamında, koruyucu ve tedavi edici hizmetler için veteriner hekimlerden düzenli destek alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada, yetiştiricilerin veteriner hekimlik hizmetleri alırken kamu yerine daha ziyade serbest veteriner hekimlerden hizmet aldıkları görülmektedir. Niğ-

de ili koyun yetiştiricilerinin de benzer biçimde sürülerinde çıkan hastalıkların teşhis ve tedavisini daha çok serbest veteriner hekimlere yaptırdıkları saptanmıştır (Çınar ve Ceyhan, 2021). Türkiye'de kamudan alınan veteriner hekimlik hizmetleri daha çok bulaşıcı ve salgın hastalıklar, zorunlu aşılama ve küpeleme ile sınırlı olduğundan, çalışmada belirlenen oranların makul olduğu söylenebilir.

Mevcut çalışmada, yetiştiricilerin işletmelerindeki hayvanlarının aşılama konusunda, aşı programlarına çoğunlukla riayet ettiği, ancak etmeyenlerin oranının da azımsanmayacak düzeyde olduğu belirlenmiştir. Erzincan ilinde yetiştiricilerin %93'ünün hayvanlarına düzenli olarak (Özyürek ve ark., 2018), Bursa ilinde yetiştiricilerin tamamının hayvanlarına çok yüksek oranda programa uygun şekilde aşı yaptırdıkları (Altınçekiç, 2014) ve Niğde ilinde koyun yetiştiriciliği yapılan işletmelerde ise düzenli bir aşılama programının olmadığı (Çınar ve Ceyhan, 2021) tespit edilmiştir. Literatür bulgularına göre; Elazığ'daki işletmelerde koyunlara düzenli aşı yaptırma oranının Erzincan ve Bursa'daki işletmelerden daha düşük, Niğde'deki işletmelerden ise yüksek olduğu söylenebilir. İşletmelerde biyogüvenlik uygulamaları kapsamında aşılamanın hayati öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında Elazığ ilindeki işletmelerde aşılama programının uygulanma düzeyinin artırılması, yetiştiricilerin bu konuda eğitilmesi ve yönlendirilmesinin gerekli ve önemli olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Elazığ'daki işletmelerde zorunlu aşılamanın çok yüksek oranda yaptırıldığı tespit edilmiştir. Benzer biçimde Niğde ilindeki yetiştiricilerin de büyük çoğunluğunun Tarım ve Orman Bakanlığı'nca belirlenmiş zorunlu olan aşıları sürülerine yaptırdığı saptanmıştır (Çınar ve Ceyhan, 2021). Hastalıklarla mücadele bakımından bu durum olumlu olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bahsi geçen aşıların zorunlu olmasının bu oranların yüksekliği ile doğrudan ilişkisi olduğu açıktır.

İşletmelerde aşılamanın büyük oranda veteriner hekimler, teknikerler veya teknisyenler tarafından, daha düşük oranda ise yetiştiriciler tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Bursa ilindeki işletmelerin ise % 29.8'inde aşıları yetiştiricilerin kendilerinin yaptığı belirlenmiştir (Altınçekiç, 2014). Bu çalışmada Elazığ'daki işletmelerde aşıların yetiştiricilerin kendileri tarafından yapılmasına ait belirlenen oran Bursa'daki işletmeler için bildirilen orandan daha düşüktür. Bu durum, her iki ilde de yetkisiz ve bilgisiz kişilerce aşılamanın yapılmasının hayvan ve insan sağlığı bakımından ortaya çıkardığı yüksek risklerin olduğunu göstermektedir. Önlem alınmasının gerektiği değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, işletmelerdeki koyunlara şap, çiçek, brusella ve enterotoksemi aşılarının tamamının çok yüksek oranda yapıldığı belirlenmiştir. Ardahan ilinde

yapılan bir araştırmada, koyunlara şap, çiçek, brusella ve enterotoksemi aşularının hepsinin yaptırıldığı işletmelerin oranı %11.7 olarak belirlenmiştir (Ayvazoğlu Demir ve ark., 2015). Niğde İlinde yapılan araştırmada brusella, şap, koyun keçi ciğer ağrısı, enterotoksemi ve agalaksia aşularının karma olarak % 13.2 oranında yapıldığı bildirilmiştir (Çınar ve Ceyhan, 2021). Niğde İlinde yapılan başka bir çalışmada ise yetiştiricilerin %90.6'sının brusella, çiçek, şap, veba, enterotoksemi aşularını yaptırdıkları saptanmıştır (Ceyhan ve ark., 2015). Son derece önemli bir konu olan aşılama da kapsayacak biçimde hayvan sağlığı konularında yetiştiricilere eğitim verilmesinin büyük yararlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılan bu araştırmada, işletmelerde en fazla görülen hastalıklar arasında enterotoksemi ve paraziter hastalıklar ilk sıraları almaktadır. Benzer şekilde, Van İlinde yapılan bir araştırmada, küçükbaş işletmelerinde en yaygın görülen sağlık probleminin %65.4 oranında dış parazitler olduğu bildirilmiştir (Karakuş ve Akkol, 2013). Gaziantep İlinde yapılan bir araştırmada ise koyunculuk işletmelerinde en fazla mastitis ve yavru atma problemi görüldüğü saptanmıştır (Gül ve Örnek, 2018). Bu çalışmada, Elazığ'daki işletmelerde en fazla enterotoksemi ve paraziter hastalıkların görülmesi, bu hastalıklarla mücadeledeki yetersizliği ortaya koymaktadır.

Bu araştırmada, işletmelerde düzenli olarak dezenfeksiyon işleminin yapılmadığı, ayrıca ağılların büyük çoğunluğunda ayak yıkama havuzu ve banyoluk bulunmadığı saptanmıştır. Bu durumun aksine, Aydın (2018) tarafından Küçük Menderes Havzasındaki işletmelerde %95.2 oranında barınak dezenfeksiyonunun yapıldığı bildirilmiştir. Altınçekiç (2014) koyunculuk işletmelerinde %41.6 oranında ayak banyoluğunun varlığını rapor etmiştir. Bu çalışmada, Elazığ'daki işletmelerde dezenfeksiyon uygulamasının Küçük Menderes Havzasındaki işletmelerdeki orandan daha az olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde, işletmelerde ayak banyoluğu bulundurulmasına ait oran ise Bursa ilindeki işletmeler için tespit edilen değerlerden daha düşük tespit edilmiştir. İşletmelerde dezenfeksiyon uygulamalarının yapılmaması veya yetersizliği ile ayak banyoluğunun hiç bulundurulmaması ya da azlığı birçok olumsuzluklara neden olabilmektedir.

Sonuç olarak; Elazığ'daki yetiştiricilerin koyuncululuğu sürekli yapma ve kapasite artırma isteklerine rağmen, bu ildeki koyun yetiştiriciliğinin Türkiye'nin diğer illerinde olduğu gibi bazı temel sorunlarının olduğu görülmektedir. Elazığ'daki koyun yetiştiriciliğinin istenen düzeye ulaştırılması için saptanan sorunların çözülmesi gerekmektedir. Bu amaçla aşağıda sunulan çözüm önerileri dikkate alınmalıdır.

- Eğitim seviyesi daha yüksek yetiştiricilerin sektöre yönelimi sağlanmalıdır.

- Yetiştiricilerin daha bilinçli bir düzeye getirilmesi için yaşam boyu mesleki eğitime daha fazla önem verilmelidir.
- Yetiştiricilerin, resmi kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenecek eğitim faaliyetlerine katılımları koyunculuğa verilen desteklemelerin ön şartı olarak belirlenmelidir.
- Yetiştiricilerin en önemli beklentileri olan mera koşullarının düzeltilmesi, diğer beklentilerle birlikte ivedilikle gerçekleştirilmelidir.
- İşletmelere sürekli veteriner hekimlik hizmetlerinin sunulabileceği bir yapı (danışman veteriner hekimlik, sorumlu veteriner hekimlik vb.) oluşturulmalıdır. Ayrıca, Koyun ve Keçi Yetiştirici Birlikleri bünyesinde, veteriner hekim, veteriner sağlık teknikeri ve veteriner sağlık teknisyeni istihdamı artırılmalı, mevcut çalışanlardan daha etkin şekilde yararlanılmalıdır.
- Aşılama hizmetlerinin tamamen veteriner hekimler, veteriner sağlık teknikerleri ya da veteriner sağlık teknisyenleri tarafından yapılmasını sağlayacak önlemler alınmalı ve uygulanmalıdır.
- Hastalıkları önleme ve işletmelere girişini engelleme için gerekli olan dezenfeksiyon uygulamaları ile ayak yıkama havuzu ve banyoluk bulundurulması teşvik edilmeli, bu amaçla bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Altınçekiç ŞÖ. Bursa ili koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve refah ölçütleri açısından değerlendirilmesi, Doktora tezi, Uludağ Üniv Fen Bil Ens, Bursa 2014; s.52-124.
- Aydiner R. Küçük Menderes Havzası koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri. Yüksek lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniv Fen Bil Ens, Aydın 2018; s.39-92.
- Ayvazoğlu Demir P, Adıgüzel Işık S, Aydın E, Yazıcı K, Ayvazoğlu C. Ardahan ilinde koyun yetiştiriciliğinin sosyo-ekonomik önemi. Van Vet J 2015; 26 (3):141-6.
- Bilginturan S, Ayhan V. Burdur İli Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiriciler Birliği üyesi koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. Hayvansal Üretim 2009; 50(1): 1-8.
- Cengiz F, Karaca S, Kor A, Ertuğrul M, Arık İZ, Gökdal Ö. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde değişimler ve yeni arayışlar. Sekizinci Türkiye Ziraat Mühendisliği (VIII) Teknik Kongresi. Ocak, 12-16, 2015, Ankara-Türkiye.

- Ceyhan A, Şekeroğlu A, Ünalın A, Çınar M, Serbest U, Akyol E, Yılmaz E. Niğde ili koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. KSÜ Tar Doga Derg 2015; 18(2): 60-8.
- Cochran WG. Sampling Techniques. Third Edition. New York: John Wiley&Sons, 1997; p.1-448.
- Çınar S, Ceyhan A.. Niğde ili sürü yönetimi personeli kurs programına katılan çiftçilerin koyun yetiştiriciliği faaliyetleri üzerine bir araştırma. JAFEAS 2021; 2(1): 44-60.
- DAP. DAP Bölgesi Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Yatırım Havzaları Master Planı Raporu, 2016. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/dap-bolgesi-buyukbas-ve-kucukbas-hayvancilik-yatirim-havzaları-master-plani-raporu/1608>. Erişim tarihi: 30.01.2022.
- Dellal G, Eliçin A, Tekel N, Dellal İ. GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Yapısal Özellikleri. Tarım ve Orman Bakanlığı Proje Raporu 2002. <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/20126>. Erişim tarihi: 10.02.2022.
- Gül S, Örnek H. Gaziantep ilinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapısal özellikleri I. Koyun yetiştiriciliği. MKÜ Zir Fak Derg 2018; 23(2): 306-14.
- IBM SPSS. SPSS 22.0 Statistical Package in Social Sciences for Windows. Chicago: 2015.
- Karadaş K. Şanlıurfa ilinde koyunculuk işletmelerinin sosyo-ekonomik durumu: Siverek ilçesi örneği. GUFBD 2017; 7(2): 268-79.
- Karakaya E, Kızıloğlu S. Küçükbaş hayvancılık işletmelerinin örgütlenme yapısı Bingöl ili örneği. Türk Tar ve Doğa Bil Derg 2014; 1(4): 552-60.
- Karakuş F, Akkol S. Van ili küçükbaş hayvancılık işletmelerinin mevcut durumu ve verimliliği etkileyen sorunların tespiti üzerine bir araştırma. Van YYÜ Fen Bil Enst Derg 2013; 18(1-2): 9-16.
- Köseman A, Kul S, Şeker İ. Malatya ilindeki koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve yetiştiricilerin sosyo-ekonomik durumu. FÜ Sağ Bil Vet Derg 2022; 36(1): 1-9.
- Özsayın D, Everest B. Koyun yetiştiriciliği yapan üreticilerin sosyo-ekonomik yapısı ve koyunculuk faaliyetiyle ilgili uygulamaları. KSÜ Tar Doga Derg 2019; 22 (Ek Sayı 2): 440-8.
- Özyürek S, Türkyılmaz D, Dağdelen Ü, Esenbuğa N, Yaprak M. Erzincan ili koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunlarının işletme büyüklüğüne göre incelenmesi. Akademik Ziraat Dergisi 2018; 7(2): 219-26.
- Sümbüloğlu K, Sümbüloğlu V. Biyoistatistik. Ankara: Hatipoğlu Yayınları 2000; s.1-299.
- Şahinli MA. Koyunculuk sürü yönetimi: Karaman ili örneği. ANAJAS 2014; 29(2):113-20.
- Şeker İ, Köseman A. Elazığ ilinde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri. Harran Üniv Vet Fak Derg 2015; 4(1): 36-44.
- Tüfekci H. Yozgat ili küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapısal durumu ve geliştirme olanaklarının belirlenmesi. Hayvansal Üretim 2020; 61(1): 91-100.
- TKKYMB. Küçükbaş Hayvan Sayıları 2019-2020. <http://turkiyekoyunkeci.org/tr/RakamlarlaKoyunKeci>. Erişim tarihi: 30.01.2022.
- Tüfekci H, Olfaz M. Kastamonu ili küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin sorunları ve çözüm önerileri. TURJAF 2015; 3(7): 577-82.
- Yamane T. Temel Örnekleme Yöntemleri. İstanbul: Literatür Yayıncılık 2010; s. 528